

Anna Michalska

Muzeum Kinematografii w Łodzi / Uniwersytet Łódzki

Uniwersytet Łódzki

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych

Przeszłość dla przyszłości. Wskazówki na temat audiowizualnej rejestracji historii mówionej na przykładzie Muzeum Kinematografii w Łodzi

Archiwa Historii Mówionej funkcjonują w coraz większej ilości muzeów, domów kultury, bibliotek. Podając jedynie kilka przykładów; wspaniałą kolekcją nagrań może się pochwalić Teatr NN – Brama Grodzka w Lublinie, Muzeum Powstania Warszawskiego oraz Muzeum Emigracji w Gdyni, Muzeum Warszawskiej Pragi, Muzeum Polin. Jednak przy bliższym zbadaniu stanu rzeczy okazuje się, że tylko wybrane instytucje prowadzą taki rodzaj archiwum. Choć rozmowy ze świadkami historii są realizowane zgodnie z bieżącymi potrzebami wystawienniczymi, edukacyjnymi lub popularyzatorskimi, to w żadnym z łódzkich muzeów nie istnieje dział Archiwum Historii Mówionej. Także w Muzeum Kinematografii w Łodzi archiwum nie zostało sformalizowane, np. poprzez wyodrębnienie osobnego działu, ze względu na konieczność zmiany statutu Muzeum. Ze względu na zespół, który koordynuje, rejestruje i archiwizuje nagrania, archiwum funkcjonuje jako jeden z projektów prowadzonych przez Dział Kina i Wydarzeń. Podzielę się doświadczeniami w jego budowie.

Pomysł stworzenia tego rodzaju kolekcji w Muzeum Kinematografii w Łodzi narodził się w 2015 roku, przy okazji prac nad wystawą stałą Łódź filmowa. Wcześniej rejestrowano pojedyncze wspomnienia osób

ze środowiska filmowego i nagrywano spotkania z twórcami, jednak nie realizowano ich ani nie archiwizowano w sposób planowy. Pierwsze nagrania, będące częścią większej całości, których fragmenty zostały od 2021 roku Użyte w formie prezentacji w przestrzeni wystawy czterech materiałów montażowych, powstały w 2017 roku w ramach projektu *Rozmowy o HollyŁodzi*. Potem powstały nagrania zebrane w cyklu *Tworzenie filmowych światów*. Zdecydowaliśmy, że zaczniemy gromadzić opowieści poświęcone osiągnięciom Łodzi filmowej i polskiej kinematografii po II wojnie światowej. Potrzeba rejestracji relacji świadków historii wiązała się z koniecznością pozyskania dofinansowań na zakup profesjonalnego sprzętu do rejestracji rozmów (kamer, nagłośnienia, oświetlenia), ich zabezpieczeniu i archiwizacji (macierze, dyski zewnętrzne) oraz zlecenie nagrań osobom mających odpowiednie kwalifikacje techniczne (operatorom i realizatorom filmowym). Zespół pracujący nad nagraniami musiał zdecydować, co będzie tematem rozmów, z kim, na jakie potrzeby, w jakich okolicznościach, miejscach i terminach będą przeprowadzane nagrania. Uwzględniając specyfikę Muzeum Kinematografii postanowiono realizować nagrania audiowizualne, ze świadomością, że nagrywając historię mówioną czy, znacznie częściej, wywiad pogłębiony, cofamy się w czasie i myślimy o przeszłości, ale musimy pamiętać o przyszłości, czyli jak najwyższej jakości obrazu oraz dźwięku i odpowiedniej archiwizacji nagrania. W celu późniejszego przygotowania materiału montażowego konieczna była konsekwencja w realizacji materiałów – zastosowanie podobnego kadru i światła, a ze względu na pozyskaną wiedzę i jej późniejszą syntezę, prowadzenie wywiadów przez jak najmniejszą ilość osób. Pandemia COVID-19 i zagrożenie epidemiologiczne zmusiły nas do okrojenia ekipy filmowej do dwóch, maksymalnie trzech osób: prowadzącej wywiady, realizującej nagranie oraz technika.

Przez kolejne lata zebrano prawie 100 wspomnień. Rozmawiano ze scenografami, reżyserami, operatorami, animatorami, kostiumologami, rekwizytorami, kierownikami produkcji, pedagogami, a także pracownikami administracyjnymi i technicznymi, którzy byli lub są związani z Wytwórnią Filmów Fabularnych, Wytwórnią Filmów Oświatowych, Studium Małych Form Filmowych Se-MA-For, Opus Filmem, Łódzkimi Zakładami Kinotechnicznymi Prexer, Państwową Wyższą Szkołą Filmową, Telewizyjną i Teatralną. Gromadziliśmy opowieści o kinach i pierwszych

fascynacjach filmem. Pozyskane informacje pomogły w tworzeniu wystawy stałej, a notacje przyczyniły się do zbudowania jej narracji.

W większości przypadków wspomnień zarejestrowanych przez Muzeum mamy do czynienia z biografią zawodową. Przeprowadzając rozmowę należy dążyć do uzyskania wywiadu biograficznego. Warto już na wstępie zaznaczyć i kilkakrotnie podkreślić, że interesuje nas człowiek i jego życie. Nie tylko wybrany aspekt, np. praca, ale jego cała osobista historia od najdawniejszych wspomnień aż po dzień dzisiejszy. Bywa to trudne, gdy ma się do czynienia z osobami bardzo silnie identyfikującymi się z pracą. W takim przypadku niełatwo uzyskać inne informacje, dotyczące np. pochodzenia, edukacji, czy życia prywatnego. Wówczas otrzymujemy biografię zawodową, ale należy pamiętać, że pełna biografia dostarcza kontekstu, dzięki czemu łatwiej nam rozumieć odbiorcę, jego motywacje i decyzje.

Twórcy filmowi (wśród nich nagrani przez muzealny zespół reżyserzy, scenografowie, operatorzy, dekoratorzy wnętrz, aktorzy, producenci) mają dużą samoświadomość, potrzebę kontroli i umiejętność autokreacji. Są też oswojeni z ekipami filmowymi, przyzwyczajeni do opowiadania o sobie i swojej twórczości oraz udzielania wywiadów. Inaczej bywa z szeregowymi pracownikami przemysłu filmowego, którzy mają znacznie mniej doświadczenia związanego z występami przed kamerą (jak oświetlacze, operatorzy dźwięku, kierowcy). Podczas pracy stawali przed trudnymi zadaniami i nietuzinkowymi wyzwaniem i mieli świadomość udziału w nietuzinkowych przedsięwzięciach. Mieli też chęć podzielenia się doświadczeniami, zdarzeniami, niezwykłymi historiami z przeszłości. Wszystkich łączy charakter wspomnień, związanych z pracą w przemyśle kreatywnym. Opowieści osób związanych z kinematografią, twórców filmowych światów są barwne, bogate w detale i anegdoty.

Należy pamiętać, że każda relacja jest kreacją. Świadek buduje swój wizerunek snutą opowieścią, zachowaniem, mimiką, strojem, a nawet przestrzenią, w której dokonuje się nagrania. Inny charakter będzie miało wspomnienie nagrane w domu, miejscu pracy, przestrzeni publicznej czy w Muzeum. O wyborze miejsca decyduje świadek, a najważniejszym warunkiem jest jego swoboda i dobre samopoczucie. Wiele zależy od nastroju rozmówcy i sytuacji. W odpowiednich warunkach można uzyskać więcej informacji, szczegółów, a świadek poświęci nam dłuższy czas. W wypracowanej przez nas formule z użyciem kamery należy uwzględnić czas niezbędny do przygotowania planu zdjęciowego (ustawienie sprzętu do rejestracji i oświetlenia). Jakość

nagrania (np. pod względem warunków oświetleniowych lub dźwiękowych) jest bardzo istotna, ale w tym przypadku drugorzędna. W szczególnych przypadkach, np. potrzeby uzyskania bardziej osobistej, intymnej relacji lub na prośbę świadka historii można uwzględnić sytuację, kiedy rezygnujemy z nagrania wideo. Może także zdarzyć się, że interesujący rozmówca z ciekawą historią zgodzi się na nagranie tylko z udziałem drugiego, znanego sobie rozmówcy. Takie sytuacje wymagają elastyczności i zmiany podejścia prowadzącego nagranie. Osoba prowadząca wciela się w badacza, ale powinna być nastawiona na współodczuwanie i zrozumienie.

Warto poruszyć jeszcze wątek prowadzenia wywiadów. Nagranie jest wydarzeniem niecodziennym, do którego obydwie strony muszą się przygotować. Prowadzenie rozmowy zawsze wiąże się z emocjami, zarówno osoby opowiadającej o sobie, jak i ekipy nagrywającej. Inaczej się mówi do osoby ze środowiska, inaczej zaś do kogoś z zewnątrz. Czasem laik może dowiedzieć się więcej. Brak wiedzy, np. technicznej, osoby prowadzącej rozmowę może pomóc w dopytaniu świadka, w uszczegółowieniu pozyskiwanych informacji i ich uzupełnieniu, pogłębieniu tematu czy jego spenetrowaniu z niecodziennej perspektywy. Oczywiście, prowadzący musi się przygotować na wywiad z największą starannością, ale powinien mieć świadomość, że nie ma głupich pytań. Zdarza się, że poza planem, po zakończeniu nagrania bohater notacji dopowiada szczegóły, dopełniające lub wręcz zaburzające poprzednie wypowiedzi. Po odsłuchaniu i transkrypcji materiału często rodzą się pytania. Dlatego warto rozważyć wywiad powrotny, w którym można uzupełnić zebrane wcześniej informacje. Przeprowadzając rozmowę należy pamiętać o ustaleniu warunków na późniejsze wykorzystanie nagrania przez jego realizatorów i podpisanie zgody w różnych wariantach (anonimowo, podpisane nazwiskiem) w celu włączenia do archiwum. Wyjaśnienie, czemu ma służyć nagranie, powinno nastąpić przed rozmową, zaś podpisanie zgody – po zakończeniu notacji. Nie powinno się zapominać, że wywiad miał znaczenie nie tylko dla realizatorów nagrania i archiwum, ale także był czymś szczególnym dla naszego rozmówcy. Dobrą praktyką jest przekazanie surowej wersji notacji świadkom historii i wysłuchanie ich uwag, łącznie z prośbami o usunięcie wybranych fragmentów z materiału. Po nagraniu należy wypowiedź poddać transkrypcji, którą można wykonać z pomocą specjalnego programu komputerowego lub, co bardziej czasochłonne, z odsłuchu. Kolejnym działaniem jest redakcja tekstu. Można, w zależności od potrzeb, przygotować wersje montażowe lub wybór

fragmentów nagrania i opatrzyć je podpisami. Konieczne jest odpowiednie opisanie i zarchiwizowanie wersji podstawowej nagrania, transkrypcji oraz kolejnych wersji, zabezpieczając całość przynajmniej na dwa sposoby, np. używając macierzy, chmury, dysków zewnętrznych.

Nagrania historii mówionej mają jeszcze jeden aspekt. Dzięki nawiązaniu kontaktu, a często zdobyciu sympatii, a nawet zaufania, prowadzący może opowiedzieć o kolekcji, gromadzonej przez instytucję. Rozmowa ze świadkiem historii jest dobrym punktem wyjścia do pozyskania obiektów do zbiorów. W trakcie spotkania może wyniknąć, że rozmówca posiada cenne z perspektywy muzeum obiekty: dokumenty, fotografie, przedmioty i pamiątki, które może udostępnić poprzez darowiznę, depozyt lub skan. Do rozważenia pozostaje kwestia, jak powiązać nazwiska rozmówców, którzy przekazali obiekty do kolekcji muzeum, z systemem ewidencji zbiorów muzealnych. Bez wątplenia takie nagranie jest dobrym uzupełnieniem, a może stanowić komentarz do przekazanych obiektów.

Osobnym tematem jest upowszechnienie informacji o powstającym w instytucji Archiwum Historii Mówionej oraz jego dostępność dla osób zainteresowanych. Poprzedzona kampanią promocyjną (m.in. w mediach lokalnych i ogólnopolskich) publikacja nagrań w całości lub wybranych fragmentach w specjalnej zakładce na stronie internetowej instytucji, w mediach społecznościowych Facebook i Instagram, na kanale platformy YouTube (nagrania w wersji audiowizualnej) czy Spotify (materiały dźwiękowe) ma zachęcić do korzystania z archiwum, ale też dać jasny sygnał o prowadzeniu przez instytucję działań mających na celu pozyskiwaniu historii osobistych. Taka informacja może zachęcić kolejnych świadków do dzielenia się wspomnieniami.

Od autora: Wszystkich muzealników, zainteresowanych stworzeniem Archiwum Historii Mówionej zachęcam do przeczytania publikacji *Głos przeszłości. Wprowadzenie do historii mówionej* autorstwa Paula Thompsona oraz Joanny Borat (Warszawa 2021, Centrum Archiwistyki Społecznej).

Pragnę też podziękować uczestnikom Seminariów Historii Mówionej, odbywających się w Warszawie w lutym i kwietniu 2023 roku, współorganizowanych przez Wydział Nauk o Kulturze i Sztuce UW, Archiwum Danych Jakościowych IFiS PAN oraz Polskie Towarzystwo Historii Mówionej, podczas których specjaliści, a zarazem pasjonaci *oral history* dzielili się wiedzą, doświadczeniami, wskazówkami oraz wątpliwościami i problemami. Było to dla mnie cenne doświadczenie.

Bibliografia

Thompson Paul, Bornat Joanna

2021: *Głos przeszłości. Wprowadzenie do historii mówionej*. Przeł. P. Tomanek, Warszawa: Centrum Archiwistyki Społecznej.

Kvale Steinar

2010: *Prowadzenie wywiadów*. Przeł. Agata Dziuban, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Kurkowska-Budzan Marta

2003: *Historia zwykłych ludzi. Współczesna angielska historiografia dziejów społecznych*. Kraków, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”.

Kuzko-Zwierz Katarzyna

2013: *Projekt Archiwum Historii Mówionej w Muzeum Warszawskiej Pragi*, [w:] „Almanach Muzealny” t. 7, Warszawa, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy.

Źródła niepublikowane

Kuzko-Zwierz Katarzyna

2015: *Historia mówiona w muzeach. Przegląd projektów prowadzonych przez polskie placówki muzealne*, [w:] „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej”, t. 5. [<https://doi.org/10.26774/wrhm.97>; data odczytu: 20.04.2023].